

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 332.62(477.7):339.9

Химинець В.В.,
*доктор економічних наук,
професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

Шумлянська І.А.,
*здобувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

Цімболинець Г.І.,
*здобувач кафедри міжнародних економічних відносин,
Ужгородський національний університет*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕРЕХОДУ НА МОДЕЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

FACTORS PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF JOINT STOCK COMPANIES

У роботі розглянуто науково-методичні підходи до формування механізмів забезпечення сталого розвитку, що обумовлено вичерпанням більшості природних ресурсів, домінуванням монокультурної моделі господарювання у багатьох країнах світу, екстенсивним типом природокористування в державах із перехідною економікою. Це, як наслідок, призводить до екологічних і природно-ресурсних обмежень соціально-економічного піднесення, які за теперішнього рівня перерозподілу фінансових потоків унеможливають використання повною мірою потенціалу постіндустріальних та інформаційних факторів розширеного відтворення. З огляду на зазначене, потребують поглибленого вивчення теоретико-методологічні засади сталого розвитку. Зокрема, із нових позицій необхідно сформулювати комплекс принципів переведення національного господарства на модель сталого розвитку, які враховують глобальні тренди на ринках природної сировини, зміну центрів тяжіння в геополітичному просторі, динаміку впровадження ресурсощадливих технологій, інституціональні розриви між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, механізми забезпечення, природні ресурси, збалансоване природокористування.

В работе рассмотрены научно-методические подходы к формированию механизмов обеспечения устойчивого развития, что обусловлено исчерпанием большинства природных ресурсов, доминированием монокультурной модели хозяйствования во многих странах мира, экстенсивным типом природопользования в государствах с переходной экономикой. Это, как следствие, приводит к экологическим и природно-ресурсным ограничениям социально-экономического подъема, которые при теперешнем уровне перераспределения финансовых потоков делают невозможным использование в полной мере потенциала постиндустриальных и информационных факторов расширенного воспроизводства. Учитывая указанное, требуют углубленного изучения теоретико-методологические основы устойчивого развития. В частности, с новых позиций

необходимо сформулювати комплекс принципів переведення національного господарства на модель стійкого розвитку, які враховують глобальні тренди на ринках природного сировини, зміщення центрів тяжіння в геополітичному просторі, динаміку впровадження ресурсозберігаючих технологій, інституціональні розриви між країнами з різним рівнем соціально-економічного розвитку.

Ключевые слова: стійке розвиток, механізми забезпечення, природні ресурси, збалансоване природопольовання.

In this work there have been considered the scientific and methodological approaches to the formation of mechanisms of providing a sustainable development that is caused by exhaustion of the majority of natural resources, domination of monocultural model of management in many countries of the world and extensive type of environmental management in the states with transitional economies. This is consequently leads to ecological and natural resource restrictions of social and economic growth, which at the present level of redistribution of financial flows make it impossible to use the full potential of most industrial and information factors of expanded reproduction. In view of that, theoretical and methodological principles of sustainable development need to be deeply studied. In particular, it is necessary to formulate a set of principles of the transfer of national economy to the model of sustainable development, taking into account global trends in the markets of natural raw materials, changes of the centres of gravity in geopolitical space, the dynamics of implementation the resource-saving technologies and institutional gaps between the countries with various level of social and economic development.

Keywords: Sustainable development, mechanisms of providing, natural resources, balanced environmental management.

Вступ та постановка проблеми. Ще 1992 року ООН запропонувала концепцію сталого розвитку як альтернативну існуючому урбанізованому, що в найближчому майбутньому може призвести до загибелі людства, котре своєю антропогенною діяльністю перевищило всі допустимі межі екологічної ємності нашої планети.

Виходячи з глобального значення проблеми збереження життя на Землі в Ріо-де-Жанейро прийнято рішення про необхідність виконання Порядку денного XXI століття на міждержавному та національному рівнях. Так на національному рівні концепція сталого розвитку в кожній країні має визначати державну конкурентно орієнтовану політику переходу до соціально-економічного й екологічно збалансованого розвитку та містити не лише загальні уявлення про його закономірності і принципи, основні етапи і напрями, але й національно визначені стратегічні цілі й пріоритети, ефективні засоби реалізації та очікувані наслідки [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретико-методологічних основ формування еко-

лого-економічних механізмів забезпечення сталого розвитку окремих регіонів зробили провідні вітчизняні вчені Алімов О., Герасимчук З., Голян В., Данилишин Б., Дорогунцов С., Кравців В., Ступень М., Хвесик М. та інші. Але поза їхньою увагою залишаються питання формування регіональної еколого-економічної політики як інституціональної передумови забезпечення сталого розвитку, упровадження нових інституціональних форм екологізації соціально-економічного розвитку, зокрема шляхом формування механізмів забезпечення сталого розвитку.

Метою даної роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до розробки механізмів забезпечення переходу на модель сталого розвитку.

Результати дослідження. В основу поняття сталого розвитку покладено наступні вимоги [2, с. 20-21]:

- обмеження впливу людини на біосферу до рівня можливостей її стабільного відтворення;
- збереження запасів біологічного багатства, біологічного різноманіття і відтворюваних ресурсів;

- використання невідтворюваних природних ресурсів темпами, які не перевищують часу їх створення за рахунок відтворюваних;
- рівномірний розподіл доходів і витрат при ресурсоспоживанні й управлінні охороною навколишнього природного середовища;
- розвиток і впровадження технологій, що підвищують обсяги виробництва продукції на одиницю спожитого ресурсу;
- застосування економічних механізмів, які змусять виробників урахувати екологічні витрати на реалізацію прийнятих ними рішень;
- використання міждисциплінарних підходів до прийняття рішень.

Стратегічна концептуальна ідея сталого розвитку – це реалізація збалансованості еколого-економічного розвитку та покращення якості життя населення й стану довкілля на основі використання інноваційних технологій та інтелектуалізації виробництв, забезпеченням суспільної ефективності, спрямованої на структурно-технологічну перебудову всіх галузей виробничої сфери, покращення добробуту населення, економічне зростання, розбудову соціальної, комунікаційно-інформаційної та екологічної інфраструктури тощо. Згідно з такими підходами сталий розвиток має забезпечити необхідний рівень еколого-економічної стабільності на відповідній території і характеризується певною групою взаємопов'язаних аспектів.

Зокрема, політико-правові аспекти відповідають за створення правової держави, розвиненого громадянського суспільства, рівність громадян перед законом, дотримання прав і свобод особистості.

Економічний – передбачає змішану (державну і приватну) економіку, яка продукує різноманітні товари та послуги, використовує інноваційні технології й кваліфіковану робочу силу.

Екологічний аспект сталого розвитку полягає у забезпеченні коєволюції суспільства і природи, створенні реальних можливостей для задоволення життєвих потреб не лише нинішніх, а й майбутніх поколінь.

Соціальний – включає боротьбу з бідністю та злиднями, створення ефективної системи освіти для всіх верств населення,

належну підтримку дітей, людей похилого віку та інвалідів.

Інформаційний аспект спрямований на ефективне продукування та масове використання інформаційно-комунікаційних технологій, засобів зв'язку та обмін інформацією.

Міжнародний – декларує принципи міжнародного права у сфері міждержавних і транскордонних відносин, вирішення будь-яких суперечностей між країнами та народами мирними політичними засобами, надання фінансової та іншої допомоги державам, що розвиваються.

Порядок денний на XXI століття передбачає екологоорієнтований підхід до проблем сталого розвитку. Його методологічною основою є комплексність розробки та прийняття рішень, що досягається через поєднання двох інтегруючих функцій: урахування інтересів території, її ресурсного потенціалу та використання сучасних засобів і методів освоєння території.

Згідно з таким екологоорієтованим підходом до подальшого розвитку регіону прийнято виділяти три основні блоки засобів реалізації: організаційний, економічний та екологічний.

Одночасно має бути реалізована чітка ієрархія галузевих і територіальних моделей сталого розвитку, які у множинному поєднанні становлять Концепцію сталого розвитку країни, в котрій урахування економічних, соціальних, екологічних аспектів розвитку її регіонів є визначальним фактором.

Таким чином, сталий розвиток території має спрямовуватися на вирішення трьох визначальних завдань: поліпшення якості життя населення та середовища його проживання; підвищення продуктивності суспільної праці; збереження та відновлення довкілля.

Трансформації, які необхідні для сталого розвитку, повинні здійснюватись в усіх основних напрямках державної політики та діяльності (промислової, освітньої, екологічної, демографічної, фінансової та інших).

Для сучасної країни в цілому сталий розвиток потребує виконання певної кількості першорядних функцій, а саме: національної безпеки; збереження політичної стабільності й територіальної цілісності; узгодженої діяльності владних, виконавчих

й законотворчих структур та суспільних інституцій.

Україна увійшла до складу Комісії сталого розвитку при ООН та сформувала засади національної Концепції сталого розвитку [3]. Починаючи з 2000 р., намітилася тенденція до покращення економічної ситуації в нашій державі, однак це не вплинуло позитивно на екологічну ситуацію. Тому концептуальні засади сталого розвитку України мають виходити з вирішення таких її економічних та соціальних проблемних передумов і враховувати [4, с. 4-5]:

- низький рівень людського розвитку;
- екологічну напруженість в усіх регіонах;
- велике енергоспоживання в побуті та виробництві;
- низьку конкурентоспроможність на світових ринках, домінування застарілих технологій у виробничих сферах;
- відсутність Концепції сталого розвитку України та недостатню інформованість про неї населення.

Водночас для реалізації принципів сталого розвитку необхідні:

- суттєві трансформації світоглядної, політичної, господарської, техніко-технологічної, комунікаційно-інформаційної та соціальної сфер;
- якнайшвидше накопичення національного капіталу;
- примноження інтелектуального й інформаційного потенціалу;
- ренатуралізація природи;
- збереження національної духовної культури, зміцнення моральних підвалин і забезпечення адаптації населення до нових умов господарювання та життєдіяльності в цілому.

До закономірностей соціально-економічного розвитку України на засадах сталого розвитку належать:

- зумовленість механізмів реалізації моделі сталого розвитку посткризовим станом вітчизняної економіки та необхідністю широкомасштабних структурно-технологічних трансформацій виробництва і сільського господарства;
- відмінні від розвинених країн світу шляхи перебудови суспільно-природного енергобалансу. Економічне зростання за

умови розширення екологічного простору для людини та збереження довкілля потребує не скорочення, а суттєвого розширення виробництва на основі впровадження сировинно- та енергозберігаючих технологій, розвитку наукоємних галузей;

- необхідність розширеного відтворення всіх складових національного капіталу – людського, фінансового, природного, матеріального та інших;
- припинення процесів депопуляції та суттєве поліпшення медико-екологічної ситуації для покращення генофонду населення та його розширеного відтворення;
- відповідність розміщення об'єктів екологічної інфраструктури територіальній структурі виробництва;
- перехід до політики ренатуралізації природи замість її охорони.

Для реалізації стратегічних цілей і концептуальних принципів, закладених у Порядок денний на XXI століття, необхідне ретельне наукове обґрунтування тактики та механізмів їх запровадження. Під механізмами забезпечення сталого розвитку слід розуміти систему методів, форм, інструментів та умов запровадження збалансованого соціального, економічного й екологічного розвитку держави загалом і територіальних громад зокрема.

Упровадження моделі сталого розвитку в Україні можливе за умови розроблення складної системи дієвих механізмів, таких як [2, с. 23-25]:

- державно-регулюючі, які об'єднують систему дій та заходів, спрямованих на узгодження суспільно-природних відносин для забезпечення збалансованого розвитку держави. Вони повинні реалізовуватися в усіх напрямках державної політики країни: податковому, бюджетному, фінансово-кредитному, правовому, інвестиційному, промисловому, соціальному, зовнішньоекономічному, екологічному тощо;
- правових, що втілюються у законодавчому забезпеченні трансформаційних та адаптаційних процесів економічного зростання держави на засадах соціально орієнтованої економіки;
- фінансових механізмів державного регулювання, спрямованих на: збалансо-

ваність міжбюджетних та внутрішньобюджетних відносин; підтримку вітчизняного виробника, реалізацію стратегічно важливих вітчизняних соціальних і економічних програм; орієнтованість фінансово-кредитної політики на підтримку й активізацію підприємницької діяльності, аграрного сектору, забезпечення рівноваги кредитного попиту та кредитних пропозицій у країні, регіоні та на місцевому рівні; підвищення інвестиційної привабливості держави, регіону й території;

- економіко-виробничих механізмів, що об'єднують різні методи, форми, заходи щодо: нарощування економічного потенціалу; підвищення суспільної продуктивності праці; розвитку інноваційного комплексу; забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції й послуг; структурно-технологічної перебудови господарства на основі техніко-технологічної реконструкції; упровадження сучасних енерго- і ресурсозберігаючих, маловідходних технологій, розвитку виробничої, інформаційно-комунікаційної, ринкової інфраструктур тощо;

- соціально-економічних механізмів, спрямованих на: підвищення зайнятості населення (передусім за рахунок створення нових робочих місць, зокрема в сільській місцевості); удосконалення соціального розшарування суспільства шляхом утвердження середнього класу та суттєвого збільшення частки його доходів; забезпечення адекватності обсягів оплати праці її ефективності; результативний захист доходів населення від інфляції; створення ефективної системи соціального страхування, яке забезпечувало б відповідність трудовому внеску кожного працівника всіх видів страхових виплат, включаючи пенсії; реальне адресне фінансове забезпечення соціального захисту незахищених верств населення;

- соціальних, світоглядних, наукових й освітнянських механізмів переходу до сталого розвитку, які б забезпечували перебудову ідеології суспільно-природних відносин на основі визнання їх паритетності;

- розвиток фундаментальних і прикладних досліджень з проблем соціально, економічно і екологічно збалансованого розвитку;

- підготовку відповідних спеціалістів усіх галузей знань з відповідними фаховими та загальними компетенціями щодо новітніх досягнень науки і техніки;

- створення еколого-економічних механізмів, що передбачають екологізацію виробництва з одночасним вирішенням широкого кола проблем, а саме урахування світового досвіду запровадження екологічного нормування й оподаткування, котре сприяло б розвитку екобезпечних підприємств, забезпеченню відтворення природного середовища, збереженню ландшафтного і біологічного різноманіття, якісного стану компонентів природи, що сприяє відтворенню населення та покращенню стану його здоров'я;

- здійснення територіально диференційованої структурної перебудови галузей національної економіки з підвищенням ролі екобезпечних виробництв, у тому числі товарів широкого вжитку, тощо;

- удосконалення поточного ресурсозбереження шляхом залучення до господарського обігу нетрадиційних видів ресурсів, комплексного використання всіх сировинних ресурсів, зниження забруднення навколишнього середовища і підвищення проценту виходу продукції;

- пом'якшення негативних наслідків господарського природокористування шляхом відновлення природних ресурсів, рекультивації земель, використання природно-техногенних ресурсів, реалізації заходів запобігання й боротьби із несприятливими природно-техногенними процесами (ерозією, підтопленням, засоленням тощо);

- збереження біологічного різноманіття, відновлення родючості ґрунтів за рахунок упровадження меліорації й сучасних систем землеробства, використання сучасної сільськогосподарської техніки тощо;

- створення екологічного каркасу території, узгодженого з територіальною структурою господарства, розширення системи природоохоронних територій;

- розбудова розгалуженої екологічної інфраструктури, очисних споруд, які б максимально відповідали локалізації небезпечних виробництв; забезпечення так званого екологічного інвестування, зокрема на територіях екологічного лиха.

Слід зазначити, що відсутність вітчизняних загальноприйнятих та реально апробованих сучасних методик досить часто спричиняє прийняття багатьох необдуманих, а часом невдалих рішень у сфері реалізації та управління сталим розвитком території.

Регіони, як і територіальні громади, належать до класу природно-функціональних систем, котрі діють для задоволення матеріальних та духовних потреб людей, що проживають на цих територіях. Зазначене обумовлює використання низки принципів їх організації та розвитку, зокрема [5, с. 120-122]:

- цілеспрямованості проектування сталого розвитку територіальних систем, коли визначена ціль обумовлює структуру, склад, властивості та режим функціонування;

- ресурсощадливості, котра орієнтує на досягнення цілей з мінімальними витратами ресурсів;

- екологічності, тобто територіальна система повинна забезпечувати необхідну корисність із максимальною безпечністю для людей і довкілля, іншими словами, спрямовувати на зниження негативних наслідків людської діяльності, власне на людину й довкілля;

- економії часу, що пов'язується зі складом й параметрами системи, узгодженості в просторі й часі елементів та зв'язків системи;

- необхідної і достатньої корисності, котрий впливає із закону зниження граничної корисності, коли корисність благ знижується із зростанням розміру останніх;

- функціональності, який передбачає встановлення множини зовнішніх і внутрішніх функцій, а також зв'язків системи. У процесі проектування програми сталого розвитку території особливо важливою проблемою стає забезпечення сумісності територіальної системи та її елементів із надсистемою і середовищем. Узгодження функцій і параметрів передбачає часове і параметричне узгодження елементів системи.

Виходячи з названих принципів має формуватися набір функцій політики сталого розвитку регіональних утворень, які сприятимуть збалансованому використанню економічної, соціальної та екологічної складо-

вої господарського комплексу регіону, а саме [6, с. 24-26]:

- формування механізму досягнення стратегічних цілей розвитку держави в контексті сталого регіонального розвитку;

- збільшення національного багатства країни через створення умов ефективного використання природно-ресурсного та науково-технічного потенціалів регіонів;

- сприяння гармонійному та збалансованому розвитку регіонів;

- регулювання відносин між регіонами у певному правовому полі з метою задоволення їхніх інтересів та забезпечення цілісності держави;

- гарантування економічної, екологічної та соціальної безпеки на певній території;

- формування інститутів влади, що здійснюють реалізацію цілей регіонального розвитку.

Процедуру проектування сталого розвитку регіону умовно можна розділити на наступні етапи (можливі варіанти залежно від завдань та ієрархічного рівня об'єкта проектування):

- перший – передбачає обґрунтоване формулювання мети й вибір відповідних критеріїв оцінки проектних рішень; включає процедуру передпроектного аналізу (діагнозу території або територіальної громади), визначення пріоритетів щодо цілей і критеріїв, відбору критеріїв за ознаками ієрархії або експертною оцінкою;

- другий – формується базова інформація (інформаційна модель регіону), котра є необхідною підставою для пошуку ефективних шляхів досягнення мети. Основні чинники, які здатні вплинути на вибір засобів та прийняття проектних рішень при проектуванні сталого розвитку, можна об'єднати в наступні групи: характеристика територіально-адміністративної, географічної, гео-економічної й просторової структури системи; нормативно-правові, екологічні та вимоги до безпеки й життєдіяльності в організації систем; наявні ресурси (трудо-технічно-технологічні, фінансові та інші); особливості функціонування системи (тепер та в перспективі). До умов проектування долучають лише ті дані, які необхідні та достатні для досягнення мети;

- третій – усунення невизначеностей умов, для чого реалізується процедура аналізу невизначеностей, вибору способу їх зниження, обґрунтування законів імовірності прояву подій, характеристика випадкових факторів та ризиків, виявлення резервів та способів усунення несприятливих обставин;

- четвертий – розробляється модель системи сталого розвитку території, котра описує функції, які необхідно реалізувати для досягнення цілей, та визначає структуру системи, котра б забезпечила ефективне виконання цих функцій, а також обґрунтовуються варіанти складу елементів основних підсистем;

- п'ятий – передбачає визначення набору альтернативних варіантів структури і структурний синтез системи;

- шостий – здійснюється оцінка варіантів за встановленими раніше критеріями.

За відсутності варіантів, що задовольняють вимоги, процес проектування повертається на четвертий етап;

- сьомий – вибір остаточного варіанта складу й параметрів системи. Процедура залежить від числа критеріїв оцінки варіантів, вибраних правил прийняття рішень. В цьому випадку використовується багато-критеріальний аналіз.

Висновки. Таким чином, вивчення існуючих науково-методичних основ діяльності в напрямі сталого розвитку регіону (територіальної громади) дає змогу виявити систему явищ і проблем, що обумовлені, як правило, зростанням динаміки суспільних процесів, інтенсифікацією використання природних ресурсів, збільшенням негативного впливу антропогенної діяльності на довкілля.

Список літератури:

1. Законопроект «Стратегія сталого розвитку України» [Електронний ресурс] / сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

2. Химинець В.В. Сталый розвиток Карпатського регіону в євроінтеграційній стратегії України: [монографія] / В.В. Химинець. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2013. – 528 с.

3. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети / [за ред. З.С. Варналія]. – К.: НІСД, 2007. – 694 с.

4. Дорогунцов С.І. Сталый розвиток: траєкторія можливостей та обмежень / С.І. Дорогунцов, О.М. Ральчук // Вісник НАН України. – 2000. – № 8. – С. 3–14.

5. Кравців В.С. Регіональна екологічна політика в Україні (теорія формування, методи реалізації): [монографія] / В.С. Кравців; Ін-т регіон. дослід. НАН України. – Л., 2007. – 336 с.

6. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 528 с.